

Geweldloosheid in tijden van onrust

De tijdloze visie en praktijk van Mahatma Gandhi

In 2007 bepaalde de Verenigde Naties dat '2 oktober' de jaarlijkse Internationale Dag van Geweldloosheid zou zijn. Dit als blijvende herinnering aan de geboortedag van de Indiase geestelijk leider Mahatma Karamchand Gandhi die zijn leven (1869-1948) wijdde aan geweldloos verzet.

In 1996-1997 schreef ik op verzoek van (toen) Uitgeverij Mirananda (thans Uitgeverij Synthese) een boek over leven en werk van Mahatma Gandhi. De aanleiding was de naderende herdenking van Gandhi's 50^e sterfdag. Gandhi overleed op 30 januari 1948 op 78-jarige leeftijd door een moordaanslag. De dader was een hindoe-extremist die in Gandhi een verrader zag wegens diens sympathie voor moslims. Gandhi's begrafenis was een enorme gebeurtenis die wereldwijd aandacht kreeg.

Door zijn niet aflatende strijd in de vorm van geweldloos verzet (ahimsa) tegen onderdrukking, eerst in Zuid-Afrika tegen het blanke regime, en later in zijn strijd tegen de Britse overheersing in India, werd hij wereldberoemd. Zijn leven lang zette hij zich in voor een wereld waarin sprake was van meer gelijkheid, verdraagzaamheid, individuele ontwikkeling en politieke rechtschapenheid. Corruptie was voor hem een nachtmerrie. Gandhi verwees voortdurend als bron van onrust en geweld naar onszelf, ons eigen optreden op het wereldtoneel. Nu, bijna 75 jaar na Gandhi's dood, rijst de vraag, hoe kunnen we ons – individueel en als gemeenschap - laten inspireren door de filosofie van Mahatma (Grote Ziel)?

Deze bijdrage put uit de nalatenschap van Gandhi en gaat in op een van Gandhi's belangrijkste actiepunten in zijn leven: geweldloos leven, ahimsa. Een enorme opgave voor ieder van ons.

Ben Claessens, Sensei

Oktober 2022

Barack Hussein Obama zei in 2008, bij de aanvang van diens Presidentschap van de Verenigde Staten over Gandhi:

“Gandhi’s significance is universal. Countless people around the world have been touched by his spirit and example. His victory in turn inspired a generation of young Americans to peacefully wipe out a system of overt oppression that had endured for a century. And more recently led to velvet revolutions in Eastern Europe and extinguished apartheid in South Africa.”

( ) Through the power of his example and his own unshakable spirit, he inspired a people to resist oppression, sparking a revolution that freed a nation from colonial rule.”

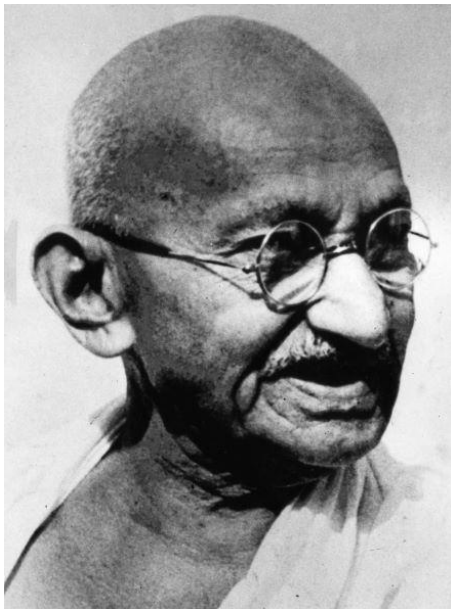
“In my life, I have always looked to Mahatma Gandhi as an inspiration, because he embodies the kind of transformational change that can be made when ordinary people come together to do extraordinary things, That is why his portrait hangs in my office; to remind me that real results will not just come from Washington, they will come from the people.”

(bron: OutlookIndia Magazine)

Een experiment met de waarheid

Mohandas Karamchand Gandhi was qua uiterlijk geen reus. Hij was mager, amper één meter vijftig lang en woog goed vijftig kilo. Zijn kunstgebit en het stalen brilletje behoorden tot zijn schamele bezittingen. Als jonge advocaat arriveerde hij in 1893 in Zuid-Afrika. Hij zou er 21 jaar blijven en had uitzicht op een goede carrière. In plaats daarvan koos hij ervoor zich in te zetten voor de rechten van Indiërs in het Zuid-Afrikaanse Natal. In 1914 vertrok hij naar India waar hem een volgende opdracht wachtte: 'Indian Home Rule', onafhankelijkheid van de Britse koloniale overheersing voor India. In augustus 1947 werd dat doel bereikt en vierde India de onafhankelijkheid. Echter niet zonder immens bloedvergieten en de migratie van miljoenen als gevolg van de afsplitsing van India van de nieuwe Islamitische staat Pakistan, een feit dat Gandhi als een enorme nederlaag beschouwde. Goed een halfjaar later, op 30 januari 1948, werd Gandhi in New Delhi vermoord. Hij was 78.

Gandhi zelf verafschuwde elk -isme, hij had er al moeite genoeg mee dat men hem Mahatma noemde, Grote Ziel. Hij zocht de eenvoud en de waarheid. De manier waarop hij dat deed, werd hem uiteindelijk noodlottig.

Zijn ideeën en leefstijl beïnvloedden in de eerste helft van de 20e eeuw tal van vrijheidsstrijders in Afrika en Azië die een einde wilde maken aan de kolonisatie, bijvoorbeeld in Indonesië waar Mochtar Lubis actief deelnam aan de vrijheidsstrijd. Lubis ontmoette Gandhi voor het eerst kort na de Tweede Wereldoorlog op de 'Asian Nations Conference' in New Delhi en zei later dat hij de Indiër zeer respecteerde. Leaders in andere delen van de wereld die zich door Gandhi aangespoord voelden voor de vrijheid van hun land of volk te vechten waren dr. Martin Luther King (Verenigde Staten), bisschop Desmond Tutu (Zuid-Afrika) en Shimon Peres (Israël). Op 28 mei 1993 werd in het gemeentehuis van Johannesburg in aanwezigheid van de Zuid-Afrikaanse president dr. Nelson Mandela een bijeenkomst gehouden ter gelegenheid van de 100ste verjaardag van Gandhi's aankomst in Zuid-Afrika.

Voor het boek over Gandhi verdiepte ik me in zijn leven, onder meer in de bibliotheek van de Indiase ambassade in Den Haag en tijdens een bezoek aan India waar ik onder meer Gandhi's kleinzoon Rajmohan Gandhi interviewde. Rajmohan had zijn grootvader als kind meegemaakt. Hij zag zijn grootvader niet als een heilige. 'Vanwege zijn persoonlijke discipline was het een bijzondere ervaring bij hem te zijn. Hij had een sprankelende persoonlijkheid. Het was alsof er een bries om hem hing, waar hij was, hing er een geweldige sfeer. Het was meer dan charisma, hij had een kracht in zich, maar om nu te zeggen een heilige...Hij was geen Godmens. Zijn boodschap is menselijk. Hij had een groot vertrouwen in zijn missie en in het doel dat hij nastreefde. Als jonge man voelde hij dat hij zijn taak zou uitvoeren, ook als niemand hem zou steunen.'

'Niets nieuws'

Gandhi leerde vanuit directe ervaring. In maart 1936 schreef hij in zijn tijdschrift Harijan dat hij de wereld niets nieuws te vertellen had. Hij zei te leven voor waarheid en geweldloosheid, begrippen die al zo oud waren als de bergen. Hij experimenteerde met de waarheid en wel op een zo groot mogelijke schaal. Met zijn zoektocht naar waarheid trad Gandhi in de voetstappen van de Boeddha. Hij liet daarmee de duizenden jaren oude tradities van tolerantie, medeleven en waarheid die India rijk is, in de dagelijkse praktijk van de moderne tijd herleven. De principes die hij uit zijn experimenten met de waarheid distilleerde, formuleerde hij en paste hij toe op het leven van alledag. Wie bereid is de waarheid in al zijn consequenties te beleven, zei hij, doet afstand van al datgene waaraan de westerse mens gehecht is: luxe, macht, bezit, ijdelheid. Dit was tevens de kern van Gandhi's kritiek op beschaving en welvaart.

In 1909 vatte hij voor het eerst zijn visie op beschaving en technologische vooruitgang samen en wel in een groen boekje met de titel Hind Swaraj. Hind Swaraj zou de aubade vormen voor de strijd om de onafhankelijkheid van het door de Britten bestuurde India. Tolstoy, de Russische schrijver, met wie Gandhi enige keren correspondeerde, vond het een prachtig werk. Hind Swaraj, dat 'India's zelfbestuur' betekent, ging in op vraagstukken die met beschaving en de toekomst van India te maken hebben. Gandhi schreef het tijdens een boottocht van Londen naar Durban en gaf er een somber en zelfs vernietigend oordeel over de westerse beschaving in. Hij noemde die beschavingsvorm 'satanisch'.

'Deze beschaving houdt rekening met moraliteit noch religie', schreef hij. En: 'Beschaving zoekt naar steeds meer lichamelijk comfort en faalt zelfs daarin. Deze beschaving is areligieus en ze heeft zo'n greep op de mensen in Europa dat zij die erin verkeren, halfgekleed lijken.'

Kort voor zijn dood werkte hij aan een plan de Congres Partij, waaraan hij twintig jaar als leider verbonden was, op te heffen en te transformeren in een sociaal georiënteerde organisatie die zich moest wijden aan het welzijn van het land. Een belangrijke aanleiding was Gandhi's onvrede over de groeiende afstand die ontstond tussen regering en politiek enerzijds en de bevolking anderzijds. We zullen nooit te weten komen hoe het plan

ontvangen zou zijn en of het ooit in werking had kunnen treden. De kans van slagen voor Gandhi werd in het algemeen laag ingeschat.

Sarvodaya, ahimsa en satyagraha

Hij noemde zichzelf een ‘nederige dienaar van India en de mensheid’. Onderscheid tussen mensen naar kleur, status of kaste wees hij af. Het welzijn van ieder mens, ongeacht afkomst, ras, religie en kleur ging hem ter harte. Zijn levenshouding vatte hij samen onder het begrip sarvodaya, wat een alomvattende morele ontwikkeling van de mens inhoudt. Tot sarvodaya, zoals Gandhi het gestalte gaf, behoren ahimsa (geweldloosheid) en satyagraha (vasthouden aan waarheid). De satyagraha-aanhanger is bereid zich actief in te zetten voor een transformatie van zijn levenswijze met als doel alle onrechtvaardigheden buiten te sluiten. Sarvodaya heeft morele waarden als basis en uitgangspunt, beschouwt het leven en het bestaan van mensen en tussen mensen als een ondeelbaar geheel. In zoverre kan Gandhi worden gezien als een holist, een actieve new ager uit het begin van de vorige eeuw. Religie als zodanig ziet hij niet als doel op zichzelf, het gaat erom in het leven door actief handelen in alle dingen God’s wil te realiseren. Te worden verenigd met God is het uiteindelijk doel van het bestaan. Fundamenteel in sarvodaya is het geloof in de spirituele en ethische eenheid van de mens. Dit spirituele concept is dynamisch en bevat alle elementen van solidariteit op elk niveau en op elk terrein. Het past de principes van tolerantie toe door de verscheidenheid aan gedachtestromingen goed te bestuderen en wat voor de mens goed is, naar voren te halen. Sarvodaya wakkert in de mens al die kwaliteiten aan die tot het goede kunnen leiden op spiritueel, sociaal en moreel gebied. Van belang is in dat verband scholing van mensen, opdat zij kennis kunnen maken met wat goed is en opdat zij een keuze kunnen maken voor het goede. Volgens sommigen is Gandhi’s sarvodaya de enige filosofie in het leven die een antwoord kan zijn op de uitdagingen van de moderne tijd.

Sarvodaya kan namelijk bijdragen tot een transformatie van de samenleving, waarin om te beginnen het welzijn van het individu en uiteindelijk dat van de gehele samenleving zelf gewaarborgd is. Gandhi’s idee van satyagraha werd in India voor het eerst in praktijk gebracht in het district Champaran van Bihar. Hij was er uitgenodigd door landbouwers om te worden voorgelicht over de systematiek van het verplicht planten van indigo. Hij sprak met vertegenwoordigers van de ‘Planters’ association’, de landeigenaren, en liet weten dat hij een betere relatie nastreefde tussen hen en de boeren. Gandhi slaagde er niet in de twijfel en scepsis bij de landeigenaren weg te nemen. Hem werd gevraagd het district te verlaten, maar dat weigerde hij. Er volgde een rechtszaak, waarin hij zichzelf tot verbazing van de aanwezigen schuldig bekende. Bij die gelegenheid las hij een verklaring voor over de redenen van zijn verblijf in het district. Hij eiste gestraft te worden, maar de volgende dag was de zaak al gesloten. In zijn autobiografie noemde Gandhi dit voorval de eerste les voor het land in burgerlijke ongehoorzaamheid. Gandhi werd uitgenodigd door de Luitenant-Gouverneur in Ranchi de zaak te bespreken.

Gandhi bracht in totaal zeven jaar van zijn leven door in gevangenissen. Maar nooit, zo zei hij, voelde hij zich 'gevangen', zijn geest was vrij.

Onderdrukking en corruptie

Op grond van dit gesprek werd een commissie benoemd die de grieven van de boeren in Champaran moest gaan inventariseren. De commissie, waarvan Gandhi zelf lid was, verzamelde het benodigde materiaal dat de boeren overtuigend in hun protesten steunde. De bevindingen toonden aan dat er sprake was van onderdrukking, corruptie en recalcitrant gedrag aan de kant van de landeigenaren. Gandhi koos niet voor een wraakzuchtige, bestraffende benadering naar de landeigenaren toe, maar stelde hen juist gerust. Hij wees hen op het belang van de gebeurtenissen. Het was beter het verleden te laten rusten en zich op een constructieve wijze op de toekomst te richten. Hij was tevreden als de landeigenaren hun houding zouden wijzigen ten gunste van de boeren. Hij stelde voor de boeren een schadevergoeding te geven en het systeem betreffende het verbouwen van indigo af te schaffen. Het onwankelbare geloof in de waarheid en zijn betrokkenheid bij de gebeurtenissen leverden Gandhi, en met hem de boeren, in deze situatie succes op.

Geweldloosheid of satyagraha was de Gandhiaanse versie van burgerlijke ongehoorzaamheid en kreeg vorm tijdens zijn jaren in Zuid-Afrika waar hij het apartheidsbewind bestreed. In Gandhi's leven was geweld een bijna dagelijks terugkerende realiteit of terugkerend gespreksthema. Keer op keer werd hij geconfronteerd met de vraag hoe te reageren op gewelddadigheden, op geweld tegen zijn eigen persoon of dierbaren of tegen fysiek geweld en onderdrukking van zijn volk. Hij werd geplaatst voor het vraagstuk van aanvallen door Indiërs op Brits eigendom en personen, de vraag of hij de Britten wel of geen steun moest verlenen in hun oorlogen, op welke wijze hij zijn vreedzame acties gestalte moest geven en hoe hij daarbij de steun van het volk kon verwerven, op geweldloze wijze. Gandhi's leven was een getuigenis van zijn afschuw jegens geweld. Hij zag het als zijn missie elke persoon, ongeacht kleur, ras en status te bekeren tot geweldloosheid teneinde wederzijdse relaties tot stand te brengen op elk denkbaar gebied. 'Als ze mij zouden beschuldigen van ambitie op dit gebied zou ik mezelf schuldig verklaren', schreef hij in Harijan in 1940.

Geweldloos verzet

De aanleiding zich in te zetten voor geweldloos verzet was de dreiging die er voor Indiërs ontstond als gevolg van de aankondiging in augustus 1906 van een wet die Indiërs verplichtte zich te laten registreren door middel van een vingerafdruk. Een bewijs daarvan moesten zij steeds bij zich hebben, alsof ze gevangenen waren die met een vergunning rondliepen. Gandhi, toen 37 jaar oud, was net als vele landgenoten verbolgen over dit wetsontwerp dat de Indiërs de weinige rechten die ze hadden zou ontnemen. In Johannesburg bracht hij een grote protesterende menigte op de been. De bijeenkomst in het oude Empire Theatre die hij voorzat, geldt als een mijlpaal. De mensen roerden zich en waren tot alles bereid. Gandhi voelde de dreiging en zocht naar een oplossing.

Hij riep Indiërs op de wet niet te gehoorzamen, ongeacht de consequenties. Hij riep op tot een actie die neerkwam op wat eerst sadagraha, 'passieve weerstand', werd genoemd. Maar omdat die naam de indruk gaf dat hier bange lieden en zwakelingen aan het werk waren, dat de actie mogelijk toch voortkwam uit haat en wellicht uiteindelijk in geweld zou kunnen eindigen en het in werkelijkheid niet om een passieve actie ging, zocht hij naar een begrip waarmee het type actie dat hij voor ogen had, treffend kon worden omschreven. Het werd uiteindelijk satyagraha, wat waarheid koppelde aan kracht en 'vasthouden aan het natuurlijk recht' betekende. 'Satya' staat voor waarheid, beter gezegd, het natuurlijk recht, en 'Agraha' voor standvastigheid of vastbeslotenheid. De waarheid waar hier op gedoeld wordt, houdt direct verband met het rechtvaardige doel en komt voort uit liefde, ze houdt verband met een absolute waarde voor de verwerkelijking waarvan het waard is actie te ondernemen. Gandhi liet weten dat geweldloze actie ertoe dient de zin voor rechtvaardigheid aan te wakkeren bij degene die verkeerd handelt. Satyagraha kan worden toegepast om situaties van onrecht te weerstaan.

Satyagraha kan alleen in de praktijk worden gebracht door raadpleging van innerlijke drijfveren en het handelen van daaruit. Geweld en haat zijn daarbij taboe. Beter is het zelf schade te lijden en pijn te hebben dan de ander schade toe te brengen en te laten lijden. Hij werd in zijn ideeën gesterkt door de opvattingen van de Amerikaanse dichter en essayist Henry David Thoreau, die de natuur liefhad en de slavernij en onderdrukking van mensen hekelde. Thoreau beklemtoonde in zijn werk *Civil Disobedience* dat het enkel met woorden belijden van medeleven en betrokkenheid tot niets leidt. Als in situaties van ongerechtigheid, zoals de slavernij, ook maar één persoon de moed had metterdaad de slavernij te willen afschaffen, met het risico van gevangenisstraf, dan zou dat het einde van de slavernij inluiden. Voor Gandhi betekende het besef dat een mens slechts bevrijd kan worden door de daad bij het woord te voegen, een mijlpaal in zijn leven.

Waarheid

Zoeken naar eenheid, geweld vermijden en mensen samenbrengen waren zijn drijfveren. En bovenal was er het onophoudelijke zoeken naar de waarheid. Waarheid stond voor Gandhi gelijk aan God die de ultieme waarheid kent en is. De mens is gedoemd zich tevreden te stellen met relatieve waarheden. Maar wie met een zuiver en oprecht hart en met alle kracht in hem naar die waarheid streeft, heeft een krachtig wapen tegen geweld en het kwaad en kan bergen verzetten. Als beginnend advocaat werkte Gandhi in mei 1893 in de Zuid-Afrikaanse stad Durban in opdracht van een islamitische opdrachtgever aan een

rechtszaak. Al snel merkte hij dat het recht en de rechtspraak, zoals die gepraktiseerd werden, maar een betrekkelijke waarde hadden. De honoraria van de advocaten rezen de pan uit, met het recht kon men naar believen manipuleren en de rivaliteit die Gandhi in de advocatuur bespeurde, stond hem tegen. Hij vroeg zich af waarom partijen altijd tegenover elkaar moesten staan en het elkaar op alle fronten moeilijk maakten. Hij walgde van het vak. Hij besloot de zaak om te draaien en naar een compromis te zoeken waarmee beide partijen konden leven. In de rechtszaak waarbij hij betrokken was, kwam een bemiddelaar tot een snelle uitspraak. De zaak eindigde in een schikking waarmee beide partijen konden leven. Gandhi had voor zichzelf het bewijs geleverd dat het beter was te zoeken naar de betere kant van de menselijke natuur. 'Ik had geleerd dat het de ware taak van een advocaat is de partijen te verenigen', zo zei hij later. In de twintig jaar die hij daarna als advocaat zou werken, volgde hij waar mogelijk dezelfde procedure.

Foto 5 Gandhi met Jawaharlal Nehru, de eerste president van India na de onafhankelijkheid van het land in augustus 1947. Nehru was gedurende meerdere decennia Gandhi's metgezel in de aanloop naar de onafhankelijkheid.

'Ik verloor er niets mee, zelfs geen geld, en zeker niet mijn ziel', schreef hij. Hij zocht overal en altijd naar compromissen en leerde aan anderen dat nemen niet gaat zonder te geven. Het oplossen van conflicten op een geweldloze manier was mede de basis voor satyagraha, de geweldloosheid. Geweld zaait verdeling en verwijdert alleen maar van het beoogde doel, liefde verenigt. In India kwam zijn concept van satyagraha tot volle bloei, maar niet zonder horten en stoten. In het begin van de jaren twintig leidde hij enkele grote satyagraha-acties. Tussen de acties in Zuid-Afrika en die in India waren belangrijke verschillen. Waar hij in Zuid-Afrika in een bepaald gebied opereerde en enkele duizenden Indiërs begeleidde, ging het in India al snel om acties die een geheel subcontinent bestreken en waarbij miljoenen mensen betrokken waren. Die massa bereiken en vervolgens geweldloos laten demonstreren was een haast onmogelijke opgave. Steeds moest hij het daarbij opnemen tegen stemmen in de gelederen van de Congres Partij die opriepen tot geweld tegen de Britten.

Geweldloosheid boven geweld

Gandhi was overtuigd van de superioriteit van geweldloosheid boven geweld. Maar hij moest zelf ervaren dat een volk moest groeien in het begrip van geweldloosheid en niet zonder meer klaar is voor demonstraties met dat uitgangspunt. In 1922 blies hij een landelijke actie van burgerlijke ongehoorzaamheid af, nadat in Chauri Chaura een woedende menigte een aantal politiemensen had vermoord. Jaren nadien zei hij dat hij met dat besluit het land een enorme dienst had bewezen. Een groot dilemma voor Gandhi vormde de vraag tot hoever hij moest gaan in het afzweren van geweld. De aanwezigheid van geweld in de

wereld was een realiteit, net als het bestaan van legers. Al in de jaren twintig worstelde hij met de vraag wat de Congres Partij moest doen met het leger als de partij aan de macht zou komen. In 1927 erkende hij dat er dan een ministerie van defensie zou zijn. Maar niet alleen over geweld tegen mensen dubde Gandhi. Ook het geweld tegen dieren hield hem bezig. Hij betrok in de gedachte van geweldloosheid ook het besluit geen vlees te eten. Maar hij besloot in zijn ashram in India wel dat het niet tegen satyagraha was zieke honden te doden. Gandhi's opvattingen over geweldloosheid bleven tot aan zijn dood stof voor discussie opleveren.

Rond 1939, toen de Britten in oorlog waren met Duitsland, vocht hij geluiden in de top van de Indiase Congres Partij aan om de Britten elke steun in hun strijd te onthouden. Hij was voor een onvoorwaardelijke en geweldloze steun aan de Britten. De Congres Partij weigerde. Na de val van Frankrijk bood de partij alsnog haar steun aan Engeland aan. Op hun beurt weigerden nu de Britten die te accepteren. Daarop wendde de partij zich opnieuw tot Gandhi die vond dat het tijd werd dat de Britten India verlieten. Hij riep op tot een campagne van individuele ongehoorzaamheid. Een actie van massale ongehoorzaamheid zou te veel risico's met zich meebrengen en kon, aldus Gandhi, in de huidige situatie de Britse bevolking schaden.

Maar helemaal niets doen zou de doodsteek kunnen betekenen voor de Congres Partij. Gandhi wilde vrijheid en onafhankelijkheid voor India en geweldloosheid in die strijd voor vrijheid en in de houding van India jegens de oorlog. Zijn 'Quit India'-beweging werd echter na enkele maanden in 1942 neergeslagen door de Britten, wat gepaard ging met massale arrestaties. Ook Gandhi en zijn vrouw Kasturbai verdwenen achter de tralies. Kasturbai overleed tijdens het verblijf in de gevangenis. Gandhi kwam vrij in de zomer van 1944.

Foto 6

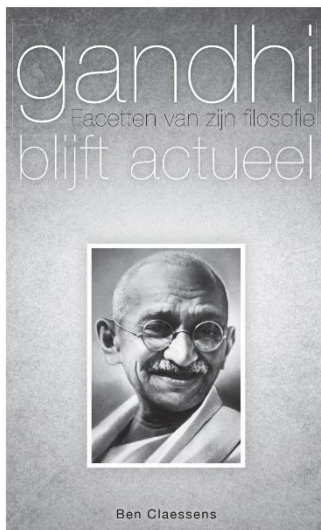
Gandhi was een voorstander van lokale bedrijvigheid, als tegenwicht tegen de centralisatie van grote bedrijven

De mens is geen robot

In het persoonlijke leven biedt de visie van Gandhi ten aanzien van satyagraha een nieuwe benadering voor de oplossing van conflicten. Niet zozeer het conflict vormt de maatstaf als wel de innerlijke benadering ervan. In het zakenleven, in de politiek, overal waar belangen op het spel staan, zijn we gewend uit te gaan van tegenstanders, concurrentie, voordeel, winst. We verliezen daardoor mogelijkheden van actie en handelen uit het oog die op termijn grotere winsten opleveren dan we vaak voor mogelijk houden. Satyagraha leert dat we geen robots zijn, dat we ieder een eigen geweten hebben en dat we ons ten aanzien daarvan hebben te verantwoorden. Het nastreven van eigenbelang, bijvoorbeeld bij het plannen van een carrière, het binnenhalen van bonuspunten op orders, moeite doen bij een superieur in een goed blaadje te komen, passen daar niet in. Satyagraha vraagt om terughoudendheid, om nederigheid zonder kruiperig te zijn. Het vraagt om een leven waarin

dagelijks een beroep wordt gedaan op het geloof in het goede. Ook in de eigen omgeving vinden we mensen met een persoonlijke satyagraha.

Persoonlijke satyagraha stelt je in staat op soepele wijze onderlinge verhoudingen aan te gaan en wegen te vinden conflicten te vermijden of, als ze er zijn, op te lossen op een voor alle partijen bevredigende wijze. Bij persoonlijke satyagraha telt maar één ding: Leven vanuit satyagraha. Men kan zo iemand alles afnemen, het deert hem niet. Maar het onrecht dat jegens een ander geschiedt, zal hij met vreedzame middelen bevechten tot er recht is gedaan.

Bron: Hoofdstuk 7 Geweldloosheid uit 'Mahatma Gandhi – facetten van zijn filosofie' (Uitgeverij Mirananda, thans Synthese, Den Haag 1997). De geactualiseerde uitgave 'Gandhi blijft actueel'. Auteur: Ben Claessens

Auteur | Ben Claessens is journalist, schrijver, uitgever, hoofdredacteur en Zenleraar. Hij schreef boeken over Zen, christelijke mystiek en Mahatma Gandhi.